

НАМАНГАН ВИЛОЯТИ ШАҲАРЛАРИНИНГ ШАҲАРСОЗЛИГИ

Адилов Зафар Равшанович

Наманган муҳандислик-қурилиш институти катта ўқитувчиси

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7190816>

Аннотация. Ушбу мақолада бугунги кундаги мавжуд тарихий обидаларни ҳолатини янгидан ўрганиш, уларни жойлашган ўринларини таҳлил қилиш, бино ва иншоотларни қайтадан техник рўйхатдан ўтказиш, тарихий маълумотлар асосида уларни мазмун-моҳиятини бойитиш бўйича маълумотлар баён қилинган. Шунингдек, мақолада Наманган вилоятидаги тарихий обидаларни замонавий қиёфага келтириш асосида халқаро туризмни ривожлантириш бўйича муҳим масалаларга ҳам эътибор қаратилган.

Калит сўзлар: маданий ёдгорликлар, маданий мерос объектлари, замонавий шаҳарсозлик, зиёратгоҳлар, масжидлар, гумбаз.

ГРАДОСТРОИТЕЛЬСТВО ГОРОДОВ НАМАНГАНСКОЙ ОБЛАСТИ

Аннотация. В в данной статье приведены сведения о переосвидетельствовании существующих исторических памятников, анализе их местонахождения, переоформлении зданий и сооружений, обогащении их содержания на основе исторических данных, а также освещены важные вопросы развития международного туризма.

Ключевые слова: памятники культуры, объекты культурного наследия, современное градостроительство, святыни, мечети, купола.

URBAN PLANNING OF THE CITIES OF NAMANGAN REGION

Abstract. This article provides information on the re-examination of existing historical monuments, analysis of their location, re-registration of buildings and structures, enrichment of their content based on historical data, and highlights important issues in the development of international tourism.

Keywords: cultural monuments, objects of cultural heritage, modern urban planning, shrines, mosques, dom.

КИРИШ

Ҳар бир инсоннинг аждодлардан қолган меросга, ўз халқи тарихига бўлган муносабати ва қизиқиши унинг эскиликка ўчлиги билан эмас, балки оддий инсоний туйғуси, боболар қони ва пешона тери тўкилган тупроқ юракдаги Ватан деган яшил дарахт илдизларига сув ичириши билан изоҳланиши керак. қадимги ёдгорликлар биз учун халқимизнинг маданий тафаккурини, маънавий қиёфасини, ижодкорлик даҳосини намоён этишидан ғоят муҳимдир. Кўхна обида ва қўлёзмалар асрий мусиқа ва халқ оғзаки ижоди биз учун энг аввало халқимиз тарихини ёритувчи чироқлардир.

Ота - боболаримизнинг маънавий мероси, турмуш тарзи, орзу - ўйлари, фалсафаси, ҳис-туйғулари, санъат ва илму – маърифатини самарали тарғиб қилувчи қимматли воситаларидан бири меъморий ёдгорликлар ҳисобланади. Чунки, меъморий ёдгорликлар халқимизнинг тарихий, илмий, маънавий аҳамиятга эга бўлган бойликлари, кадриятларини ўрганиш, дунёга танитиш ва тарғиб этишга хизмат қилувчи беқиёс ташвиқот воситаси вазифасини бажаради.

Халқнинг турмуш даражасини билмоқчи бўлсанг унинг бозорини бориб кўр, дейишади. Худди шунингдек бирор халқнинг ўтмиши, маънавий қадриятларини ўрганмоқчи бўлган ҳар қайси ўқимишли, зиёли одам, унинг тарихий обидалари, кутубхоналари билан бирга музейларини ҳам кўришга интилади. Чунки, бундай даргоҳларда кўргазмага қўйилган ҳар бир буюм, ҳар бир ёзув муайян халқнинг ўтмишидан жонли ҳикоя қилади.

ТАДҚИҚОТ МАТЕРИАЛЛАРИ ВА МЕТОДОЛОГИЯСИ

Наманган вилояти худуди инсоният цивилизациясининг энг қадимий минтақаларидан ҳисобланади. Кўпгина тарихий ёдгорликлар, хусусан жез (бронза) даври манзилгоҳлари, кабристонлар, антик ва ўрта аср қалъа ва шаҳарларининг қолдиқлари, асрлар давомида виқор тўкиб турган меъморчилик обидалари ана шуни тасдиқлайди. Археолог олимлар Ўрта Осиё шаҳарларининг вужудга келиши ва ривожланиши тарихининг айрим даврларини аниқладилар. Бу мавзуда В.М.Массон, А.А.Аскарлов, Б.А. Литвинский, А.Заднепровский, Н.Н.Негматов, Ф.Буряков, Т.Ш.Ширинов, А.Анорбоев каби археолог олимлар тадқиқотлари мавжуд[1].

Кейинги пайтларда Ўрта Осиё шаҳарлари тарихи борасида катта ишлар олиб бораётган академик А.А.Аскарлов ва тарих фанлари доктори Т.Ш.Шириновларнинг хулосаларига кўра, Фарғона водийсида шаҳарларнинг пайдо бўлиши, ривожланиши бутун Ўрта Осиёдаги каби умумий хусусиятлар билан бирга ўзига ҳос томонларга ҳам эгадир. Атрофи табиий равишда ўралган водий қисман умумий жараёнлардан йироқроқ бўлган. Узоқ йиллар олиб борилган археологик тадқиқотларга кўра водийда илк шаҳарлар пайдо бўлиши бошқа жойлардагидан, айтилиши, Бактриядагидан кейинроқ бўлиши берган. Қадимги шаҳар белгилари ҳам бошқа минтақаларникидан кам бўлсада фарқ қилади[2].

ТАДҚИҚОТ НАТИЖАЛАРИ

Наманган вилояти нафақат Ўзбекистонда, балки, бутун Марказий Осиё худудида тақдорланмас табиий манзараларга бойлиги билан ажралиб туради. Вилоят марказий Осиёнинг «Жавохири» ҳисобланган Фарғона водийсининг шимолий қисмига жойлашган бўлиб, чўзилган тўртбурчакни эслатади ҳамда ғарбдан шарққа 130 км, шимолдан Жанубга эса 35 кмдан 80 кмга қадар чўзилган. Худуди 7,9 минг кв км. Ўзбекистоннинг Фарғона водийси вилоятлари ўртасида худуди катталиги жиҳатидан биринчи ўринда туради. Шимол ва шимолий - шарқдан қирғизистон Республикасининг Жалолобод вилояти, шимолий - ғарб ва ғарбда Тошкент вилояти ва Тожикистон Республикасининг Хўжанд вилояти, жануб ва жанубий - шарқда Фарғона вилоятининг Қўқон группа туманлари ҳамда Андижон вилояти билан чегараланган. Наманган вилояти ўзининг хилма - хил табиий бойликлари билан ҳам алоҳида аҳамиятга эга. Инсон ҳаёти ҳамда юксак даражада ривожланган дехқончилик учун зарур бўлган барча табиий шарт - шароитлар бу ерда қадимдан мавжуддир. Вилоятнинг тупроғи серунум, об - ҳавоси мўътадил, сув ресурсларига бой. Бу эса қадим замонлардаёқ ўтроқ дехқончилик маданиятининг юзага келишига маълум даражада имконият туғдирган. Худди Бактрия, Сўғд, Хоразм сингари Фарғона водийси ҳам Ўрта Осиёнинг тарихи алоҳида қадимий - маданий вилоятларидан биридир.

Наманган Норин дарёсидан чиққан Янги ариқнинг чап қирғоғида Сирдарёдан шимолда ётади. Шаҳар рус ва тузем қисмларидан иборат, рус қисмида 60 гача уйлар бор.

Тузем Наманган русидан шарқда ётади ва унда 12.100 гача уйлар бор ва 100 паст ва 20 ўрта мусулмон мактаблари саналади.

“Наманган вилояти меъморий обидалари сирлари” китобида келтирилишича: “1814 йилда Наманганда бўлган рус сайёҳи Ф.Назаров шаҳар бозорлари, аҳоли зичлиги, пахта, қоғоз фабрикалари ва бошқалар ҳақида ёзади. Наманган шаҳри 15 чақирим узунликдаги айланма девор билан ўралган, бозори Қўқон бозоридан анча катта бўлган”[3].

МУҲОКАМА

Манбаларнинг кўрсатишича Наманган вилояти кўп асрлик тарихга эга бўлиб, инсоният цивилизациясининг энг қадимий манзилларидан бири ҳисобланади. Кўпгина тарихий ёдгорликлар: тош асри кишиларининг манзиллари, қояларга туширилган тасвирлар, қабристонлар, бронза даврининг қишлоқлари, ўрта аср қалъаларининг ва шаҳарларининг қолдиқлари, ажойиб меъморлик иншоотлари ана шундан далолат беради.

Фарғона водийси хусусан Наманган воҳаси ўзининг катта - кичик шаҳарларига эга. Уларнинг бири кўҳна ва қадимий бўлса иккинчиси ёш ва навқирондир. Ана шундай шаҳарлардан бири Чустдир. Чуст Фарғона водийсининг қадимий шаҳарларидан бири бўлиб, ўзига хос хусусиятларига эга бўлиб, у асрлар давомида кўплаб давлатлар, подшоҳлигу - хонликлар таркибида ҳаёт кечирган.

Чуст ёдгорлиги асосан эрадан аввалги иккинчи минг йилликнинг охири-биринчи минг йилликнинг биринчи ярмига тўғри келади. Бу манзилгоҳлар ичида энг машхур ва яхши ўрганилган мавзе Чуст шаҳридан 2,5 км шимолда, Говасой соҳилида жойлашган. Халқ тилида Буонамозор номи билан юритиладиган бу манзилгоҳ дастлаб археологлардан М.Э.Воронец ва В.И.Спришевскийлар томонидан ўрганилиб фанга киритилди. Чуст маданияти кишилари ўтроқ ҳаёт кечирганлар ва деҳқончилик қилганлар, уларнинг хужалик юритиш даражаси анча юқори бўлган, чорвачилик, тукувчилик ва металл ишлаш билан шуғулланганлар[4].

Сўнгги йилларда Наманган шаҳрида қурилиш коммуникация мақсадларидаги ер ишлари жараёнида шаҳарнинг ёшига аниқлик киритувчи бир канча топилмалар қўлга киритилди.

ХУЛОСА

Чунончи, сопол идишларни синиклари археологларнинг фикрича X асрга тааллуқлидир. Улар ўзининг рангини ҳанузгача йуқотмаган. Шунингдек, кўҳна Ахсикент ва Афросиёб (Самарканд) ғиштларига ўхшаш ҳажми катта пишиқ ғиштларнинг топилиши ҳам диққатга сазовордир[5].

XIX асрнинг 60 -йилларида Россия Ўрта Осиёни, 1876 йилда Фарғона водийси худудини ўзига тўла қарам қилиб олди. Бу пайтгача Қўқон хонлигидаги шаҳарлар бир даражада ўзларининг ер эгалиги даврига хос бўлган қиёфаларини сақлаб келар эди. Шаҳар маркази Чорсу бўлиб, у ердан чор атрофга кўчалар чўзилиб кетган, кўчалар орасида хавш-жойлари зич маҳаллалар жойлашганди. Шаҳар майдонидан ташқарида эса узумзорлар, боғ - роғлар қулф уриф ўсиб ётарди. Аксарият шаҳарларда 4 тадан даҳа бўлиб, ҳар бир даҳа ўзининг маъмурий ҳукмдорига, яъни биттадан қозиси ва мингбошисига эга эди. Масалан, Наманган шаҳри 4 қисмга ёки 4 даҳага - Лаббайтоға, Сардоба, Чукур кўча ва Дегрезликка бўлиниб, идора этилган[6].

REFERENCES

1. Б.Х.Матбобоев, Р. Т. Шамсуддинов, А.Мамажонов “Буюк Ипак йўлидаги Фаргона шаҳарлари” Андижон, “Мерос”, 1994, 13-бет
2. И.Юсупов, Э.Мирзаалиев “Наманган шаҳри тарихидан лавҳалар”, Наманган, 2010, 5-бет
3. Юсупов И.Ю., Мирзаалиев Э.Ю. Наманган вилояти меъморий обидалари сирлари. – “Наманган”, 2008. 16-бет
4. Б.Х.Матбобоев, Р.Т.Шамсуддинов, А.Мамажонов.“Буюк Ипак йўлидаги Фаргона шаҳарлари”- Андижон, “Мерос”, 1994, 13-бет
5. Наманган ҳақиқати“, 1981 йил 23 сентябрь.
6. У. Мавлонов, Д. Махкамова, “Маданий алоқалар ва саздо йуллари”, Тошкент “Академия”, 2004, 68-69 бетлар
7. Adilov, Z. (2021, June). ISSUES OF IMPROVING TOURIST OPPORTUNITIES IN NAMANGAN REGION. In *Конференция*.
8. Ravshanovich, A. Z. (2021). Issues Of Improving Tourism Opportunities In Namangan Region. *International Journal of Progressive Sciences and Technologies*, 26(2), 40-44..
9. Адиллов, З. Р., & Болгабоев, Д. (2021). РЕСТАВРАЦИЯ И СОХРАНЕНИЕ СУЩЕСТВУЮЩИХ ИСТОРИЧЕСКО-АРХИТЕКТУРНЫХ ПАМЯТНИКОВ НАМАНГАНСКОЙ ОБЛАСТИ-ОСНОВА РАЗВИТИЯ МЕЖДУНАРОДНОГО ТУРИЗМА. *Вестник Науки и Творчества*, (11 (71)), 38-44.
10. Ravshanovich, A. Z. (2021). Namangan Historical Architectural Monuments. *Design Engineering*, 6940-6945.
11. Адиллов, З. Р., & Рахмонбердиев, С. (2021). НАМАНГАН ВИЛОЯТИНИНГ ТУРИЗМ ИМКОНИАТЛАРИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ МАСАЛАЛАРИ. *Вестник Науки и Творчества*, (11 (71)), 34-37.
12. Адиллов, З. Р. (2021). ЗАЩИТА КУЛЬТУРНОГО НАСЛЕДИЯ СОКРОВИЩА НАШЕГО НАРОДА-ОСНОВА НАШИХ НАЦИОНАЛЬНЫХ ЦЕННОСТЕЙ. In *НАУКА И ПРОСВЕЩЕНИЕ: АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ, ДОСТИЖЕНИЯ И ИННОВАЦИИ* (pp. 249-252).
13. Адиллов, З. Р. (2022). ЁШЛАРГА МАДАНИЙ МЕРОС ҲАЗИНАСИНИ ТАРҒИБ ҚИЛИШ МАСАЛАЛАРИ. *ИЖТИМОИЙ ФАНЛАРДА ИННОВАЦИЯ ОНЛАЙН ИЛМИЙ ЖУРНАЛИ*, 2(4), 124-130.
14. Adilov, Z. R. (2022). Peculiarities of Construction Drawings. *EUROPEAN JOURNAL OF INNOVATION IN NONFORMAL EDUCATION*, 2(4), 227-230.
15. Адиллов, З. Р. (2022). НАМАНГАН ВИЛОЯТИ МАДАНИЙ МЕРОС ҲАЗИНАСИНИ АСРАШ МИЛЛИЙ ҚАДРИЯТЛАРИМИЗНИНГ АСОСИДИР. *ТА’ЛИМ ВА РИВОЖЛАНИШ ТАҲЛИЛИ ОНЛАЙН ИЛМИЙ ЖУРНАЛИ*, 69-73.
16. Mahmudov, O. Z. O., & Kasimov, I. M. (2021). THE STUDY OF THE GEOECOLOGICAL PROBLEMS OF A BIG CITY. *Academic research in educational sciences*, 2(4), 271-275.
17. Раззаков, С. Ж., Холбоев, З. Х., & Косимов, И. М. (2020). Определение динамических характеристик модели зданий, возведенных из малопрочных материалов.
18. Ozodovich, N. A., & Maribovich, Q. I. (2022). Improving the Design of Youth Innovative-Creative and Development Scientific Centers. *Eurasian Scientific Herald*, 7, 72-76.

19. Арифжанов, А. М., Фатхуллаев, А. М., Самиев, Л. Н., & Косимов, И. (2015). Установившееся неравномерное движение взвесенесущего потока в верхнем бьефе гидроузла. *Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук*, (5-2), 204-207.
20. Zokirjon o'g'li, M. O., & Kasimov, I. M. (2021). MODELING OF BUILDINGS. *Web of Scientist: International Scientific Research Journal*, 2(05), 772-781.
21. Ozodovich, H. A., & Maribovich, Q. I. (2022). Improving the Design of Youth Innovative-Creative and Development Scientific Centers. *Eurasian Scientific Herald*, 7, 72-76.
22. Bakhodir, D. (2021). Formation And Development Of Military Architecture In Fergana (Antiquity, Early Middle Ages). *Turkish Journal of Computer and Mathematics Education (TURCOMAT)*, 12(4), 106-109.
23. Ахмедов, Р. М., Дадаханов, Б., & Ахмедов, Ф. Р. (2016). Методы прогнозирования объемов финансирования ремонта и строительства автомобильных дорог. *Инновационная наука*, (6-1), 38-40.
24. Дедаханов, Б. (2017). Особенности конструктивно-технологических решений гражданских конструкций энергоэффективных зданий. *Символ науки*, (12), 22-25.
25. Дадаханов, Б. (2017). Особенности физико-механических свойств теплоизоляционных материалов для крыш. *Символ науки*, 2(3), 53-55.
26. Дадаханов, Б., & Ахмедов, Ф. Р. Доц. каф.«Производство строител. материалов, изделий и конструкций» Наманганский инженерно-педагогический институт. *Свидетельство о регистрации СМИ–ПИ № ФС77-61597*, 38.
27. Касимов, О. С. (2021). СОВРЕМЕННЫЙ ИНТЕРЬЕР. *Интернаука*, 20(196 часть 1), 88.
28. Raimjonovna, N. N. (2022). URBAN AND URBAN PLANNING AS AN OBJECT OF PHILOSOPHICAL AND AESTHETIC RESEARCH. *INNOVATIVE ACHIEVEMENTS IN SCIENCE 2022*, 1(9), 65-69.
29. Azizbek, H. (2022). The Main Artistic Principles of The Project Proposal of The Ecological Mosque. *CENTRAL ASIAN JOURNAL OF THEORETICAL & APPLIED SCIENCES*, 3(6), 45-51.
30. Акрамов, К. (2022). Afrosiab, Panjikent monuments interior solutions. *Общество и инновации*, 3(6/S), 62-66.
31. Ibragimjon o'g'li, A. K. (2022). URBANIZATION AS A MAIN OBJECT OF PHILOSOPHICAL AND AESTHETIC RESEARCH. *INNOVATIVE ACHIEVEMENTS IN SCIENCE 2022*, 1(9), 70-75.
32. Sharifjanovna, Q. M. (2022). METHODS OF USING FINE ARTS IN THE PROCESS OF DEVELOPING THE PROFESSIONAL COMPETENCIES OF FUTURE ARCHITECTS. *INTERNATIONAL JOURNAL OF RESEARCH IN COMMERCE, IT, ENGINEERING AND SOCIAL SCIENCES ISSN: 2349-7793 Impact Factor: 6.876*, 16(5), 49-51.
33. Kahharov, A. A., & qizi Rahimova, G. E. (2021). Intensive Methods of Developing Students' Graphic Competencies in the Training of Competitive Personnel. *European Journal of Life Safety and Stability (2660-9630)*, 7, 38-44.
34. қизи Рахимова, Г. Э., Холмирзаев, А., & Турсунбоева, М. (2022, May). РОЛЬ И ЗНАЧЕНИЕ ТЕКУЩИХ ПРОГРАММ ПРОДВИЖЕНИЯ (PIRLS, PISA, TIMSS,

- TALIS) РЕФОРМЫ ДОШКОЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ. In *International Conference on Research Identity, Value and Ethics* (pp. 242-244).
35. Buzrukov, Z., Yakubjanov, I., & Umataliev, M. (2021). Features of the joint work of structures and pile foundations on loess foundations. In *E3S Web of Conferences* (Vol. 264, p. 02048). EDP Sciences.
36. Хамидов, О. У. У., Якубджаиов, И. И., & Хайдаров, А. А. (2018). УЧРЕЖДЕНИЯ ОБЩЕСТВЕННОГО ПИТАНИЯ: ФУНКЦИОНАЛЬНАЯ СТРУКТУРА И РАСПОЛОЖЕНИЕ. *Science Time*, (6 (54)), 11-14.
37. Yuldashev, S., & Hakimov, S. (2022). ТЕМИР ЙЎЛ ТРАНСПОРТИДАН КЕЛИБ ЧИҚАДИГАН ТЕБРАНИШЛАР ҲАҚИДА. *Science and innovation*, 1(A5), 376-379.
38. Шаропов, Б. Х., Хакимов, С. Р., & Рахимова, С. (2021). Оптимизация режимов гелиотеплохимической обработки золоцементных композиций. *Матрица научного познания*, (12-1), 115-123.
39. Yuvmitov, A., & Hakimov, S. R. (2021). Influence of seismic isolation on the stress-strain state of buildings. *Acta of Turin Polytechnic University in Tashkent*, 11(1), 71-79.
40. Хакимов, С., Шаропов, Б., & Абдуназаров, А. (2022). БИНО ВА ИНШОТЛАРНИНГ СЕЙСМИК МУСТАҲКАМЛИГИ БЎЙИЧА ХОРИЖИЙ ДАВЛАТЛАР (РОССИЯ, ЯПОНИЯ, ХИТОЙ, АҚШ) МЕЪЁРИЙ ХУЖЖАТЛАРИ ТАҲЛИЛИ. *BARQARORLIK VA YETAKCHI TADQIQOTLAR ONLAYN ILMIY JURNALI*, 806-809.
41. Хакимов, С. (2022). АКТИВ ВА ПАССИВ СЕЙСМИК УСУЛЛАРИ ҲАМДА УЛАРНИНГ АСОСИЙ ВАЗИФАЛАРИ. *Journal of Integrated Education and Research*, 1(2), 30-36.
42. Арифжанов, А. М., Фатхуллаев, А. М., Самиев, Л. Н., & Хотамкулов, Б. (2015). Русловые процессы в оросительных каналах. *Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук*, (5-2), 207-209.